

Ünnep után Antall Józsefről

Negyedszázados a kormányfő utolsó beszéde

Magyarország rendszerváltoztató miniszterelnöke utoljára 1993. augusztus 26-án szólt az ország gondjairól, teendőiről és európai beágyazottságáról, ugyanakkor kiállt Szent István-i örökségünk, jogállamiságunk és nemzeti függetlenségünk mellett. Az emlékezők azt mondják, megítéléséhez hiányzik a történelmi távlat – majd vígan megítélik. Egykori közelállók, félig-meddig bizalmasok és kinevezettek szubjektív élménybeszámoló formájában magasztalják, csakhogy egyetlen igazi társ sincs köztük.

Konzervatív kritikusi jól nevelten hallgatnak, a balliberális ellenszenv csitul, vagy álságos dicséretté szelődül. Az Ady emlegette „új undokok” halálában már nem tekintik ellenségüknek, sőt – furcsán és következetlenül – ellenségnek sem.

Alakulóban a közmegegyezés: Antall József államférfi volt. Azzá tették képességei, tulajdonosságai, műveltsége, széles látóköre és maga az alkalom, melynek sokak szerint olyasfajta választottjaként bukkant föl, mint, mondjuk, Bethlen István, Teleki Pál és Kállay Miklós. Miniszterelnökként egyiküknek sem adatott nagy idő, mégis egész korszak fűződik hozzájuk. Mivelhogy a politikai helyét a történelemben nem az évek, hanem a sikeresen vagy kudarcosan sorsfordító vállalkozások, illetve azok elindítása jelöli ki.

Antall kisszerű méricskélése és indulatos pocskondiázása ricsajként harsogott. Épp ez mutatja, milyen nehéz dolga lehetett, s milyen nehéz volt bírálóinak, becsmérőinek és alkalmi rágalalmazóinak is. Alig találtak rajta fogást. A hetet-havat összehordó ellenszenv éppoly árulkodó, mint a kritikátlan lelkesedés. A jeles személyiség közepén áll, s amennyire lehetséges, mindkettőtől távolságot tart. A miniszterelnök erre törekedett, ezért támadták oly sokan és sokféleképp. Neki nem igazán ártott – bár betegségét kétségtelesen súlyosbította –, támadóit azonban némi kétes hírnévhez és politikai pozícióhoz juttatta. Tettei

elismerten maradandóak, míg az ellenfeleké... Nos, az övéik nem fényezik a félmúlt amúgy is fakuló ragyogását.

Mik voltak a főbb kifogások ellene?

Saját táborában az ún. népiek, más szóval a nemzeti radikálisok, továbbá az Inconnu csoport alapítója, Molnár Tamás szellemes kifejezésével élve a giccsmagyarok, az emigráció némely kétes múltú tagjai, a sértett, tisztségbe vagy elég magas tisztségbe nem kerülők, az óvatoskodók és a recsegő antikommunisták – köztük számos egykori MSZMP-tag – vagy azt kifogásolták, hogy nem elég merész, vagy ellenkezőleg: túlságosan vakmerő. Volt, aki az MDF országos gyűlésén elhangzott nevezetes mondatát: *„Lélekben, érzésben tizenöt millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni”*, felszólalásban tette kritika tárgyává. Mások Antall miniszterelnöki beiktatásakor elhangzott kijelentését: *„Én szolgállok, amíg tudok, s amíg a nemzetnek szüksége van rám”*, önhitt és patetikus, XIX. sz.-i formulaként gyalázták. Emiatt vonták kétségbe korszerűségét, holott még alkalma sem volt avitt vagy jövőbe mutató koncepcióját fölmutatni. Csurka Istvánról és a nála jóval jelentéktelenebb elvbarátairól szó sem essék. Ők olyan munícióval szolgáltak a rendszerváltozás ellenfeleinek, amelyhez a „patakvért” emlegető képzavaros Torgyán Józsefé hasonlítható. Utóbbi valóságos politikai exhibicionistaként támadta Antallt, nem is eredménytelenül.

Másképp állt hozzá az ős-MDF három jelentős alakja: Bíró Zoltán, Csoóri Sándor és Lezsák Sándor. Bennük valódi felelősség, nem sértettség munkált. Bíró távozott a népi balközépre, ahonnan jött, Csoóri elvállalta a Magyarok Világszövetsége politikailag súlytalan elnöki posztját, Lezsák az MDF „atyja” maradt, és belefogott szellemi hátszágába, a Lakitelek Alapítvány és Népfőiskola szervezésébe, Antall pedig – néhány országos vezetőtől eltekintve – addig ismer-

retlen vagy kevésbé ismert csúcsértelmiségivel vette körül magát.

A miniszterelnök túlságosan összetett beszédei és ironikus megjegyzései úgy elfödtek az érző embert, mint egy díszes szemfödél, melyet kívántak is neki, minél hamarabb. Többek közt három kiszólása vált széles körben ismertté. Az első a „*tetszettek volna forradalmat csinálni*”, a második válasz volt arra a kérdésre, miért bánik ellenlábasaival kesztyűs kézzel: „*Hatalmon, nem uralmon vagyunk*.” A harmadik nem túl udvarias, annál inkább helytálló kijelentés a média gyűlölködő tollforgatóiról: „*senki által meg nem választott politikai mikiegerek*”.

Antallt saját táborában amatőr sajtókezeléssel vádolták. Sok igazság van ebben. Csakhogy ő maga nem volt médiaszemélyiség, nem is akart azzá válni, s az MDF sem volt médiapárt. A nemzeti térfélen egy ember értett a nyilvánossághoz: Csurka István – remek drámaíró lévén nem csoda – míg túloldalt hemzsegték a pártállam évtizedeiben kikupált újságírók, rádiósok, tévések stb. Egyfelől az MSZMP veteránjai, csupa képzett, profi demagóg, másfelől az SZDSZ politikamarketing-mágusai, a korábbi második-harmadik nyilvánosság szamizdatvitézsei és holdudvaruk.

Hiába kesergett Antall: tisztességes újságírókat máról holnapra éppúgy nem lehet előállítani, mint demokrata rendőrtiszteket, honvéd tábornokokat, nagyköveteket, minisztériumi főtisztviselőket és így tovább. Jobboldalt a tapasztalat hiányzott, baloldalt a honszeretet, a belátás és a demokratikus elkötelezettség. Míg utóbbit az SZDSZ szüntelen harsogta, ténylegesen a hatalomra jutását előkészítő anarchiára vágyott (lásd: kiállítás a taxisblokádnál mellett, melyet sokak szerint az MSZP titkosszolgálati módszerekkel készített elő, egyúttal oroszánrészt vállalt a pártállami média átmentésében). Míg előbbi a megyei lapokat nyúlta le, meg amit tudott – szinte mindent –, utóbbi korszerűbben járt el: a szerkesztőségekbe áruhás híveket delegált. Így lett a korábban amerikai ösztöndíjas Hankiss Elemér tévéelnök. Így állt mögé Göncz Árpád köztársasági elnök, aki nem átalotta az olasz La Stampa című újságban Antall Józsefet egyeduralkodó törekvésekkel vádolni, és fasizálódással a bontakozó demokráciát. „*Európa, segíts!*” – ordította a börtöntársai által patkánynek titulált egykori műfordító.

Csupán kiragadott példaként: az akkori Magyar Hírlapban egy Kozák Márton nevű akadémiai szociológus nem kevesebbet állított, mint hogy Antall és az MDF rendies (félfeudális) társadalom kialakulását szorgalmazza, szemben az SZDSZ nyugatos törekvéseivel. A miniszterelnök e sorok írójának a cikk nyomán csak annyit mondott: „*A jóembernek fogalma sincs a történelemről*.” Így van, csak hogy Antall megjegyzését kettenhárman hallottuk, míg Kozák Márton kocsonyás gyanúja olvasók tízezreihez jutott el.

A vádaskodás főbb elemei: gög, zsarnoki viselkedés, a Horthy-rendszer feltámasztása, irrendentizmus, nepotizmus (Jeszenszky Géza külügyminiszterhez fűződő rokoni kapcsolata miatt), melyeket cáfolni Antallnak sem ideje, sem eszköze nem volt. Talán érzéke sem. Tette a dolgát, miközben vérbeli demokrataként kijelentette, így tesz az ellenzék és szócsöve, a túlhabzó média is. Sajátjai pedig úgy vélték, a sajtó rágalomhadjárata és a Rákosi-időkre emlékeztető agresszivitása az SZDSZ-szel kötött paktum következménye. Holott a megegyezésre a kétharmados parlamenti többséget igénylő törvények csökkentése végett került sor. Azért, hogy a kormányzás lehetővé váljon, s az országgyűlés ne süllyedjen az obstrukció mocsarába. Antall dühödtt kritikusai némi józan ésszel beláthatták volna, hogy paktum ide vagy oda, a '90-es évek újságíró-társadalmi pártállami eredetű, a bukott rendszerhez ezer családi-baráti szállal kötődő elvtelen társaság. Egyetlen érdeket ismer: a sajátját – és nem a közel fél évszázadon át megfélemlített és megnyomorított milliókét.

Elképesztő az akkori nemzeti-értékkonzervatív tábor naivitása. Nem Antallé és néhány tisztán látó hívéé, hanem azoké, akik az élet minden területén csodát vártak, különösebb erőfeszítés nélkül. Erre mondta a józan Margaret Thatcher brit kormányfő budapesti látogatásakor: „*Könnyű rántottát sütni, de az omlettet nyers tojássá visszaalakítani nehezebb*.” A lakosság időlegesen megnyerte az '56 óta vívott háborút – de nem a békét. Sokan nyugati gyógyírban reménykedtek, még többen valamiféle varázslatos átalakulásban. Egyesek a régi magyar virtust és szabadságszeretetet emlegették, kuruc, '48-as és '56-os gyökerekhez ásogatva, miközben eszükbe se jutott, hogy bár e jeles eseményekből érdemes

erőt meríteni, azóta nagyot változott a világ, vele a magyar népesség, neveltetésében és társadalmi összetételében egyaránt.

A miniszterelnök mindezekkel tisztában volt. Olyannyira, hogy garnitúráját kezdettől fogva *kamikazekormányként* emlegette. Volt, aki a jelzőt önbeteljesítő jóslatként utálta, mások – a helyzet alapos ismerői – megértették, és szomorúan, vállvonogatva tudomásul vették.

Antall fiatal tanárként behatóan foglalkozott politológiával. Magát a kifejezést sem ismerték akkor. Összehasonlító történettudománynak, szociológiának, államelméletnek, közjognak és diplomáciatörténetnek hívták. Ezek sokrétű tanulmányozása emelte ki az ismeretlenségből az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalások során, és tette az MDF nagyformátumú elnökévé. Utódai közt egyedül Dávid Ibolya volt képes megkapaszkodni a hatalomban, csak hogy az ő tudása és mércéje Antalléval össze sem hasonlítható, ahogy a párt politikai pozíciója és vezetői személyi állománya sem. Az MDF a kalapos hölgy elnöklése során másod-harmadrangú figurák gyülekezete, a magyar jobbközép karikatúrája, sőt bizvást állítható: annak árulója lett.

Lehetséges emiatt Antallt visszamenőlegesen felelőssé tenni?

Aligha.

Életében sem tudott mit kezdeni az MDF karrieraival, hát még Boross Péter átmeneti miniszterelnök. Hírlik, hogy halála előtt Orbán Viktort tekintette utódának. Akárhogy volt, az akkori fiatalember egy másik párt élén lett kormányfő. Ha a szóbeszéd igaz lenne, az is Antall mellett szólna, mert a magyar jobbközép, ha tetszik: nemzeti tábor, azóta sem képes Orbánnál határozottabb, előrelátóbb s főképp hitelesebb személyiséget fölmutatni. Az immár négyszeres miniszterelnök kormánya is helytáll, eredményei belföldön-külföldön egyaránt magukért beszélnek, ami konzervatív elődeieről korántsem állítható.

Hogy még a radikális nemzetföltő Csurka István is milyen mélyen gyökerezett a diktatórikus pártállami világban, jól példázza egy kérése az MDF elnökéhez, nem mellesleg miniszterelnökéhez. Az író Antalltól azt kívánta, hogy az országos gyűlés küldötteit lapja, a Magyar Fórum előfizetésére szólítsa föl. Nem érzékelte, hogy ilyesmit utoljára az MSZMP csinált: alapszervezeteivel

megrendeltette a Népszabadságot. A kormányfő Csurkának egy cédulán felelt: *„Kérésed nem áll módomban teljesíteni.”* Nem kommentálta, csupán röviden elutasította, mert jól ismerte az író habitusát. Ilyen és ehhez hasonló lépései vezettek oda, hogy a népiek jószerivel meggyűlöltek. Csurka a válasza a következőképp reagált: *„Sebaj, golyófogónak én és a Magyar Fórum jók leszünk.”* Eszébe se jutott, hogy az MDF-nek nem céltábla kell, hanem széles körű társadalmi elfogadottság és nemzetközi legitimitáció, s azoknak éppen hogy kerékkötője a többnyire hiteles és népszerű, de szélsőségesen konfrontatív hetilap.

A párt egyetlen hatékony, sajnos korán elsovadt eszköze a Lezsák Sándor által szervezett Mérnökforum, Pedagógusforum, Orvos- és Egészségügyi Fórum, melyek százezres létszámú szakmák képzett, tenni vágyó tagjait fogták össze, és állították az MDF mellé. Ezekre a miniszterelnöknek nem volt rálátása, és szó, ami szó, jelentőségüket sem érzékelte igazán. Attól tartott, hogy egy Perón-féle korporatív rendszer pilléreivé válnak. Megtapasztalva Jeszenszky Géza egy szerencsétlen parlamenti beszédét, melyben a külügyminiszter a hivatásrendek feltámasztása mellett szónokolt, kénytelen volt elhatárolódni a múlt minden vélt vagy valós leképezésétől. Nem tudott hidat verni a szakszervezetekhez, legalább meggyöngítve erőteljes pártállami orientációjukat. Még a Palkovics Imreféle Munkástanácsok–Liga formációt sem támogatta, noha az valóban nemzeti érdekképviseleti alapon szerveződött. Ebben nem volt egyedül: az MDF-vezetőség és a kormány elsősorban egy képzelt keresztény szellemiségű alsó- és középosztályra, valamint a korábban szétvert és felemásan kárpótolt parasztságra igyekezett támaszkodni (mint a kisgazdák), tudomást sem véve arról, hogy ezek a rétegek legkésőbb 1956 óta nem léteznek, illetve gerinche törtek, és jelentősen megfogyatkoztak. Megsemmisült az a független értelmiségi, tisztviselő-, önálló földműves-, kereskedő- és iparosvilág, mely az MDF üzeneteire hallgathatott volna. A pártállam az egyházakat is úgy megnyomorította, hogy sorikban az ügynökök és közönséges besúgók se voltak ritkák. Így aztán jelentősebb egyházi befolyásról sem lehetett beszélni. Az eklézsiák akkoriban hemzsegték a kollaboráns „békepapoktól”,

miközben a vallástalanság országos méreteket öltött. Ám széttöredezett, megnyomorított társadalom ide vagy oda, Antall és kormánya óriási érdeme, hogy megkezdte a határon túli magyarságnak a nemzetbe való visszafogadását, politikailag a Határon Túli Magyarok Hivatala (HTMH) felállításával, kulturálisan – többek közt – Kisvárdán a Határon Túli Magyar Színházak Találkozója szervezésével – Fekete György helyettes államtitkár szándéka nyomán –, valamint a Magyar Tudományos Akadémia külső tagságának bevezetésével. A Magyarok Világszövetsége elkapkodott kezdeményezése és a Gyurcsány-kormány alávaló kampánya ellenére végül ezek a lépések vezettek az ún. „magyar igazolványokhoz”, majd a kettős állampolgárság bevezetéséhez.

Antall József már kezdetben egy széles merítésű néppárt létrejöttét szorgalmazta. Szó szerint így fogalmazott: *„Európa politikai akaratképzői és megjelenítői pártok, nem pedig mozgalmak.”* Ezt Csengey Dénes segítségével heves vita után sikerült elfogadtatnia, csak hogy az MDF kiterjedt nemzeti-értelmiségi szerveződésből nem fejlődött valódi néppárttá. A miniszterelnöknek ehhez nem adatott elég idő, a marakodó, illúziókat kergető MDF-vezetőség a párt menedzselésére alkalmatlan volt, ráadásul ellenük szóltak a körülmények is. Hatékony médiatámogatás, pénz és módszeres tudatformálás nélkül a gazdasági mélyrepülés és milliós munkanélküliség közepette esély se volt arra, hogy a csodaváró, majd szükségszerűen kiábránduló népesség a „nyugodt erőt” az ország tartós irányítására rendelje. Már csak azért sem, mert jobbközép formációknál korántsem szokatlan módon egy MDF végül egyszemélyes Antall-pártként funkcionált. Erről maga a kívül-belül támadott miniszterelnök gondoskodott, hogy legalább a saját hátországát biztosítsa. Ha elveszíti politikai támogatottságát, nyugati elbarátai és valóságos barátai – köztük Helmut Kohl német kancellár – az instabilitást tőle fogadták volna el legkevésbé.

Márpedig közel járt hozzá, nem is egyszer. Többfrontos harcra kényszerült, melyet az MDF-ben sorra megnyert, de a következő választáson a párt vele is veszített volna. Hiába szólt miniszterelnöki beiktatásakor az országra váró súlyos nehézségekről, szavai a lakossághoz nem jutottak el (a média nem hagyta, illetve szavait kifor-

gatta és meghamisította). A rossz hírek szárnyas lábón járnak, de az össznépi eufória nem vett tudomást róluk, illetve az átalakulás kínjaiért őt és kormányát hibáztatta. A gondokat nem (eléggő) érzékelték. Az MDF-vezetőség sem, mi, tagok sem. Ezért utálta Antall a „rendszerelváltás” szót, és használta a *rendszerelváltozás* kifejezést. Hírhedt szarkasztikus megjegyzése volt: *„Az ember gatyát vált, nem rendszert.”*

A kormányalakításkor a párt Bem téri helyiségei kiürültek, szinte halottasházzá váltak. Pártalkalmazottak és betévedő vidéki atyafiak mellett ritka látogatóként kevés nagyember lézengett az üres folyosókon. A kiszemelt humán csúcsértelmiségiek és a jó időben jó helyen könyöklő karriéristák különböző hivatalokba távoztak.

Antall József eredendően bizalmatlan volt. Saját garnitúráján kívül senkire sem óhajtott támaszkodni, hiszen a portástól a főosztályvezető-ig a pártállam neveltjeit örökölte. Az MDF néhány túlbuzgó középvezetőjéről szűk körben azt mondta: *„Jó szándékú, de képzetlen voluntaristák.”* Minisztere, a későbbi szakadár Szabó Iván ennél sokkal messzebb ment. Egy váratlanul előkerült magnófelvétel szerint az MDF *borzalmas tagságát* kárhoztatta. Persze nem késett a válasz, méghozzá épp egy főtisztviselőé, a Külügyminisztérium gazdasági főigazgató asszonyáé. A szeretetreméltó, nagy tudású közgazdász, Antallhoz minden tekintetben lojális Szarka Eszter az Országházzal szemközti irodája ablakából a miniszterelnöki dolgozószobára mutatott, és azt mondta: *„Nagy ember, nagy hibák.”*

Kritikusai kevés kivétellel még csak nem is sejtették, mekkora a hiány szakemberekben, eszközökben, sőt az államiság legkézenfekvőbb jelképeiben is. Egy év kormányzás után, pár nappal az Európai Demokrata és Kereszténydemokrata Pártok (EDU–EUCD) vezetőinek budapesti találkozója előtt derült ki, hogy a kabinetnek csupán vörös műbőr borítású, népköztársasági címeres mappái vannak. Mondani sem kell, milyen kínos lett volna, ha az előkészített dokumentumokat ezekben adják át. A miniszterelnök titkárságvezetőjére, Rózsa Mariannra förmedt: *„Még jó, hogy a vendégeknek nem munkásörjélevényeket osztogatunk!”* A hölgy kétségbeesetten telefonált Lezsáknak – más nem jutott eszébe –, ő a saját embereit, a régi kampánycsapatot moz-

gósította, így készültek el nem egész 72 óra alatt a plakátok és a szent koronás címerrel nyomott valódibőr dossziék.

Az MDF sorsdöntő országos gyűlésén Csurkával és az őt támogató jelentékeny számú küldöttel vívott harca során a meggyőző többség végül Antall mellé állt. Ott és akkor elhangzott egy irányadó felszólalás, ha azóta ki is hullott az emlékezetből. Az Etikai Bizottság elnöknője, Kasánszky Emőke sudár termetű, halk szavú, nemes vonású, háromgyermekes családanya, az író addigi híve felállt, és csak annyit mondott: „Csurka úr, az Istenre kérem, hagyja abba!” A miniszterelnök pár nappal később így reagált: „Nekem ez az asszony az MDF.”

Utolsó beszédében odáig jutott: „A világot nem az ész, nem a ráció, gyakran az agyrémek és indulatok vezérlik. Ami ma nem tűnik veszélynek, holnap azzá válhat.” Igaza volt. Országunk azóta is egyensúlytalansággal és meg-megújuló nemtelen támadásokkal küzd, bel- és külföldön egyaránt.

Antall József a maga keskeny útját járva önkéntes-önkényes politikacsinálókat nem engedett maga mellé. Ki látta volna be akkor, s ki hajtott volna fejet nehézségei előtt? Szándékait teljeskörűen még a kormánytagok sem ismerték, a parlamenti frakció sem igazán, hát még az MDF magát bennfentesnek képzelő vezetősége, a párt „talpasairól” nem is szólva. Persze minket, mezei tagokat és a velünk rokonszenvezőket súj-

totta a kiábrándulás, a rohamosan terjedő népszerűtlenség, végül a nyílt ellenszenv.

Egyszer a Balaton-felvidéken kóborolva szemembe ötlött egy lóval szántogató ember, a bárázda szélén ácsorgó fiatal felesége és kisfia. Látszott, hogy a dombhátaból, szőlőhegyekből, a zsendülő vetésből sarjadt tősgyökeres parasztcsalád. Elgyönyörködtem bennük, végül nem bírtam megállni, és az asszonykára kérdeztem: A magukét munkálják? A menyecske büszkén válaszolt: „Ötven holdat kaptunk vissza. Szerencsénk vót. A szülék fődje ez.” Közeledtek a választások, kikíváncozott belőlem a kérdés: Aztán mire szavaznak? A fiatalasszony magától értetődően közölte: „Hát a komonistákra!”

Akkor eltűnődtem: az én kunsági paraszt unokatestvéreim kikre adják majd a voksot? Csak nem azok szellemei és jogutódjaira, akik anyai dédapám tanyáját a földdel tették egyenlővé?

Antall Józsefnek e tekintetben szemernyi illúziója sem volt. Tette a dolgát, amíg tehetett, kevés kiemelkedő, számos közép-szerű vagy annál gyöngébb munkatárssal, értetlenség, rágalom-áradat, fortyogó gyűlölet közepette. Rövid idő adatott neki, s még így is ő a viszonyítási pont. Formálódik a közmegegyezés: a miniszterelnök olyan tulajdonságokat testesített meg, melyek múltunk kiemelkedő államférfiaihoz teszik hasonlatossá. Képét életében a politikai érdek és az értetlenség torzította, de halála s az azt követő események nyomán a portré tisztul.

Simon Miklós: Egyensúly